

УДК 340.12

*Л. М. Мозолюк-Боднар**кандидат юридичних наук, доцент кафедри правознавства
Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»***ДЕФОРМАЦІЯ ЗАКОННОСТІ: СУТНІСТЬ ТА ОСНОВНІ ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ**

Однією з найважливіших засад функціонування сучасної демократичної держави є законність. Однак соціально-економічна та політична криза останніх років виявила проблеми із реалізацією законності, тобто її деформаційні прояви. Загально визнаним фактом є те, що українське суспільство підійшло до небезпечної межі ігнорування законності, коли не виконуються, спотворюються, ігноруються встановлені норми права, внаслідок чого ускладнюється функціонування суспільних відносин у різних сферах, що безпосередньо призводить до деформації законності.

Криза, що затяглася з 2014 року, супроводжується розчаруванням в реформах, корупцією, зловживанням і свавіллям посадових осіб, недотриманням та невиконанням правових приписів. Отже, без невідкладного вирішення зазначених проблем неможливо побудувати правову державу та забезпечити верховенство права у суспільстві.

Різних аспектів досліджуваного питання торкалися у своїх наукових працях такі вчені, як С.В. Бобровник, О.Л. Богініч, Р.Ф. Гринюк, О.В. Зайчук, О.В. Кміта, А.Б. Лисюткин, С.В. Околіта, Н.М. Оніщенко, Н.М. Пархоменко, П.М. Рабінович, В.В. Самохвалов, Г.П. Середа та інші. Водночас відсутність комплексних досліджень цієї проблеми свідчить про те, що для подолання негативних деформаційних проявів законності у суспільстві необхідно активно розробляти наукові дослідження у цій сфері. З огляду на це під час підготовки цієї статті автор поставила за мету з'ясувати сутність деформації законності та основні шляхи її подолання.

Термін «деформація» означає зміну форми, спотворення чогось. У науковій юридичній літературі є двоякі погляди на визначення категорії «деформація законності». З одного боку, деформація законності – це спотворення принципів законності, коли за збереження зовнішніх форм змінюється сутність правовідносин, яка перестає відповідати вимогам законності, залишаючись формально легальною. Інший підхід обґрунтований можливістю спотворення змісту самого закону, тобто його духу і принципів, коли змінюється ставлення до права, вироджується правова техніка, руйнується наступність поколінь у підходах до регулювання суспільних відносин.

Деформація законності спричиняє, з одного боку, його неефективність, а з іншого – породжує правовий нігілізм у суспільстві. На нашу думку,

деформація законності – це негативне соціально-правове явище, яке характеризує стан спотворення законності у будь-якому її прояві та призводить до руйнування права, закону, правосуддя і втрати законом його фундаментальних цінностей – гуманізму, рівності, справедливості.

Держава має звертати серйозну увагу на відповідність законодавства до політичних та економічних завдань розвитку нашого суспільства та на перетворення його на засіб реалізації цих завдань [1, с. 42]. Зниження ефективності законодавства у регулюванні суспільних відносин призводить до деформації законності, сутність якої проявляється у такому: 1) у невідповідності деяких норм чинних законів до положень Конституції України, неузгодженості між окремими їх положеннями та нормами; 2) у недостатній науковій обґрунтованості необхідності прийняття законопроектів; 3) у лобіюванні окремих законів зацікавленими суб'єктами законотворчого процесу; 4) у слабкій взаємодії гілок влади у законодавчому регулюванні соціально-економічного життя суспільства; 5) у низькій якості підготовки законопроектів та недотриманні вимог законопроектної техніки [2].

Деформація законності – це порушення нормального життя суспільства та його громадян. Отже, одним з головних завдань, яке стоїть перед сучасним суспільством, є зміцнення законності та подолання її деформаційних проявів.

На думку В. Кудрявцева, необхідно вжити таких заходів: а) скоротити величезний розрив між багатими і бідними верствами населення; б) мінімізувати безробіття; в) забезпечити виконання соціальних програм, усунути зростання злочинності і порушень законності. Але вчений зазначає, що не можна забувати і про заходи державно-правового характеру (зміцнення державності, вирішення проблем національних відносин, припинення так званої війни законів, викорінення корупції), без яких досягнення поставленої мети не може бути забезпеченим [3].

Проблема подолання деформації законності – це не тільки юридична проблема. Для її вирішення потрібно усунути ті об'єктивні чинники, які підтримують злочинну активність, створюють умови для вчинення правопорушень, для відступів від вимог законів. Стабілізація економічних відносин, зростання матеріальної забезпеченості людей, їх моральне виховання, зміцнення соціальних зв'язків, розвиток демократії – це необхід-

ні передумови і найважливіші шляхи зміцнення законності та правопорядку.

Однак було б неправильно розраховувати тільки на ці об'єктивні процеси. У суспільстві необхідна спеціальна юридична, державно-владна діяльність по забезпеченню законності та подоланню її деформаційних проявів. Форми цієї діяльності різноманітні. Основними з них є переконання, правове виховання, профілактика правопорушень, громадський вплив на порушників і застосування до них заходів державного примусу.

Як зазначають вчені, не слід забувати про роль громадськості у забезпеченні законності. У нашій державі існує практика залучення її до цієї діяльності. Може успішно проводитися різна правовиховна робота громадян щодо забезпечення законності та зміцнення дисципліни у трудових колективах, за місцем проживання, у громадських місцях. На жаль, останнім часом ці традиції забуваються, у свідомість людей проникають ідеї індивідуалізму, засновані на принципі хати скраю. Так, необхідним є зростання ролі громадськості у вирішенні проблем, зокрема і щодо зміцнення законності.

Найважливіша ж роль тут, безумовно, належить державі. Саме вона реалізує функції охорони свободи, власності, правопорядку, які реалізуються правовими засобами. Можна назвати такі шляхи здійснення цих функцій: постійне вдосконалення і своєчасне оновлення чинного законодавства, підвищення ролі правосуддя, покращення діяльності правозастосовних та правоохоронних органів [4].

Зміцнення правопорядку у суспільстві неможливе без забезпечення законності в діяльності самого державного апарату, без ліквідації негативних явищ, наприклад, корупції. Зрештою, найважливішою умовою зміцнення законності і правопорядку є всебічне розгортання демократичних засад у всіх сферах суспільного життя, зокрема і в діяльності державного апарату.

Погоджуємося з думкою, що важливим є також постійний наголос в ЗМІ та юридичній літературі на необхідності подолання деформації законності, а не замовчування цієї проблеми [5].

У науковій юридичній літературі значна роль відводиться дослідженню ефективних засобів, що сприяють забезпеченню законності. Так, О.В. Панасюк до системи засобів забезпечення законності відносить такі: 1) юридичні (правові) засоби (юридична відповідальність, контроль, нагляд, розгляд звернень громадян); 2) організаційні заходи (робота з кадрами, засоби стимулювання якісного виконання працівниками державної податкової служби покладених на них завдань, підвищення їх кваліфікації та відповідне матеріально-технічне забезпечення тощо) [6, с. 10].

На думку Л.С. Васильєва, держава намагається забезпечити режим законності у різні способи,

серед яких виділяються такі: а) створення необхідної правової бази, що стимулює виконання вимог законів та інших правових актів; б) формування спеціальних державних органів, що здійснюють контрольно-наглядову діяльність у сфері реалізації державної виконавчої влади; в) закріплення системи правових, суспільно-політичних, соціально-економічних, організаційних та морально-ідеологічних гарантій забезпечення законності та дисципліни у сфері реалізації державної виконавчої влади. Основними засадами діяльності щодо зміцнення законності є такі: по-перше, забезпечення верховенства закону щодо будь-яких інших нормативно-правових актів; по-друге, дотримання єдності у трактуванні та застосуванні законів та заснованих на них інших нормативних актів; по-третє, реальний характер та неспростовність (незаперечність) закону в соціальній практиці; по-четверте, пріоритетність законодавчого забезпечення прав і свобод людини та громадянина; по-п'яте, невідворотність відповідальності за порушення вимог законів та заснованих на них інших нормативних актів; по-шосте, недопустимість протиставлень вимог законності та доцільності (з реалізацією останнього лише в межах та на підставі законності); по-сьоме, дотримання об'єктивного взаємозв'язку законності та соціальної справедливості [7, с. 250–252].

Отже, реалізація засобів (способів) забезпечення законності полягає, насамперед, у практичній діяльності органів державної влади, державних та громадських організацій, посадових осіб, трудових колективів, окремих громадян, що охоплює комплекс конкретних правових та організаційних заходів.

А. Перепелюк систематизувала чинники та умови, які зумовлюють ефективність механізму правозастосування, що, на нашу думку, водночас впливають і на зміцнення законності. Цими чинниками та умовами є такі:

1) загальнотеоретичні чинники, що передбачають відповідність процесу застосування права до певних принципів, які становлять ідейну основу, теоретичний стрижень. Вони є своєрідним орієнтиром для застосування права;

2) загальносоціальні чинники, що визначають вплив суспільства на механізм застосування права, до яких належать такі фактори:

а) економічне та політичне становище в країні;
б) рівень нормативно-правового регулювання (стан чинного законодавства, процесуального права, відповідність законодавства до суспільних змін, узгодженість підзаконних нормативних актів з актами вищої юридичної сили, належна імплементація міжнародних договорів у внутрішнє законодавство, відсутність прогалів, колізій, відповідність до міжнародних стандартів, уніфікація актів правозастосування тощо);

в) рівень правової культури та правової освіти (передбачає розвиток правової культури, підвищення рівня юридичної освіти, створення спеціальних навчальних закладів, орієнтованих на конкретні юридичні професії (суддя, нотаріус, прокурор, державний службовець тощо), що дозволить підвищити вимоги до суб'єктів правозастосування);

г) матеріально-технічне забезпечення;

3) спеціальні юридичні чинники, зумовлені такими особливостями механізму застосування права:

а) організаційні умови (організація праці суб'єктів правозастосування на місцях, взаємодія та координація відповідних державних органів, проведення закордонних конференцій, консультацій, стажування, практики, підвищення рівня кваліфікації);

б) суб'єктивні умови (рівень правосвідомості, рівень правових знань, правової ідеології, спеціальних навичок);

в) специфічні умови (відображають особливості сфери правозастосування).

Зокрема, у юрисдикційній діяльності ефективність механізму правозастосування зумовлюють такі фактори: гармонізація та уніфікація процесуального законодавства, тобто спрощення відповідних процедур, створення чіткої системи притягнення суддів до відповідальності, встановлення та обмеження меж суддівського розсуду, однакове застосування права, запровадження громадського контролю за судочинством, збільшення гарантій дотримання законності під час застосування права. Для управлінської діяльності визначальними є такі фактори: оптимізація системи органів управління, пошук нових якісних моделей управління, уніфікація діловодства, чіткий розподіл функцій та компетенцій між різними рівнями органів управління, зміна організаційної структури, форм та методів діяльності, закріплення нових принципів здійснення управління, моніторинг якості та ефективності надання послуг, електронне урядування тощо [8].

Отже, з огляду на вищевикладений аналіз можна виокремити такі чинники подолання деформації законності:

1) зовнішні: а) засоби забезпечення законності (нагляд, контроль, звернення громадян, юридична відповідальність); б) гарантії забезпечення законності (правові, політичні, економічні, соціальні, ідеологічні); в) правові методи законності (примус, заохочення, переконання); г) система нормативно-правових актів; д) соціальні норми; е) рівень демократії;

2) внутрішні: а) правосвідомість; б) політична свідомість; в) правова культура; г) виховання; д) моральність; е) інше (звичаї, традиції тощо).

На нашу думку, зовнішні чинники подолання деформації законності пов'язані зі страхом перед

юридичною відповідальністю, контролем з боку вищих органів, застосуванням санкцій правової норми тощо. Внутрішні фактори контролюються свідомістю людини, їх основою є внутрішнє переконання суб'єкта суспільних відносин в необхідності реалізації вимог законності, її цінності та зміцненні.

У сучасних умовах розвитку держави триває активний пошук шляхів подолання деформації законності. Шляхи зміцнення законності є різноманітними [9]. З огляду на це можна виділити такі пріоритетні шляхи подолання деформації та зміцнення законності в сучасній Україні: 1) постійне та своєчасне удосконалення чинного законодавства; 2) об'єктивність під час застосування заходів державного примусу, заохочення, стимулювання; 3) розвиток морально-правових стимулів законослухняної поведінки; 4) посилення відповідальності за порушення законності та боротьба з корупцією; 5) активізація засобів масової інформації щодо оприлюднення порушень та відповідальності за порушення законності; 6) створення атмосфери невідворотності покарання за порушення вимог державної дисципліни; 7) виховання громадян у дусі суворого, свідомого та добровільного дотримання вимог законності, підвищення їх правової культури; 8) удосконалення діяльності органів державної влади; 9) підвищення ролі та авторитету законності у врегулюванні поведінки учасників суспільних відносин; 10) об'єднання зусиль правоохоронних органів, громадських організацій та суспільства загалом у зміцненні законності. Цей перелік шляхів подолання деформації законності не є вичерпним.

Отже, оскільки соціальна небезпека деформації законності полягає у розширенні простору для зловживання законодавством, в ігноруванні його, у свавіллі в діяльності посадових осіб владних структур, бурхливому збільшенню правопорушень, то усе це зумовлює деформацію правопорядку в суспільстві. З огляду на це пошук оптимальних та дієвих шляхів подолання деформації законності дозволить, на нашу думку, глибше вивчити природу цього явища та оцінити негативний вплив у сучасному українському суспільстві.

Література

1. Бобровник С.В. Гарантії законності як необхідна умова розвитку та несуперечливості законодавства. Законність: теоретико-правові проблеми дослідження і впровадження. К.: Видавництво «Юстиніан», 2004. 216 с.
2. Лебедь Н.В. Законотворча діяльність як права категорія. Державне управління: удосконалення та розвиток: електронне наукове фахове видання: URL: <http://www.m.nayka.com.ua/?op=1&j=derzhavne-upravlinnya-udoskonalennya-ta-rozvytok&s=ua&z=189>.
3. Кудрявцев В.Н. Законность: содержание и современное состояние. Журнал российского права. 1998. № 1. С. 20–34.

4. Кельман М.С., Мурашин О.Г. Теорія держави і права. URL: <http://uristinfo.net/2010-12-16-20-00-40/19-2011-01-17-12-39-56/344--xxiii---.html?start=7>.

5. Загальна теорія держави і права: основні поняття, категорії, правові конструкції та наукові концепції: навч. посіб. / за ред.: О. В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. К.: Юрінком Інтер, 2008. 400 с.

6. Панасюк О.В. Адміністративно-правові засади забезпечення законності і дисципліни в органах Державної податкової служби України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Харків, 2010. 19 с.

7. Васильев Л.С. Административное право Украины: общая часть: учебное пособие. Х.: Одиссей, 2002. 288 с.

8. Перепелюк А.М. Механізм застосування права: структура та критерії ефективності (загальнотеоретичний аспект): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Київ, 2016. 224 с.

9. Rolf Stober. Private Sicherheitsdienste als Dienstleister Sicherheit? ZRP. 2001. Heft 6. S. 260–266.

Анотація

Мозолюк-Боднар Л. М. Деформація законності: сутність та основні шляхи подолання. – Стаття.

У статті розглянуто сутність деформації законності та основні шляхи її подолання. Зазначено, що соціаль-

на небезпека деформації законності зумовлює деформацію правопорядку в суспільстві.

Ключові слова: законність, деформація законності, правопорядок, правовий нігілізм, юридична відповідальність.

Аннотация

Мозолюк-Боднар Л. М. Деформация законности: сущность и основные пути преодоления. – Статья.

В статье рассмотрена сущность деформации законности и основные пути ее преодоления. Отмечено, что социальная опасность деформации законности предопределяет деформацию правопорядка в обществе.

Ключевые слова: законность, деформация законности, правопорядок, правовой нигилизм, юридическая ответственность.

Summary

Mozolyuk-Bodnar L. M. Deformation of legality: the essence and basic ways of overcoming. – Article.

The article deals with the essence of deformation of law and the main ways of overcoming its deformation manifestations. It is noted that the social danger of deformation of legality leads to deformation of law and order in society.

Key words: legality, deformation of law, law and order, legal nihilism, legal liability.